

Literatura

- Cassirer, P., 1975, *On the place of stylistics. - Style and Text*, ed. H. Ringbom, Stockholm, 27-48.
- Havránek, B., 1942, *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka*, "Časopis pro moderní filologii", 28, 409-413.
- Mathesius, V., 1942, *Řeč a sloh. - Čtení o jazyce a poezii*, Praha, 13-104.
- Sandig, B., 1986, *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin - New York.

KAREL HAUSENBLAS

Dlouholetý profesor Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Autor řady základních prací české stylistiky a teorie textu, shrnutých především v knize *Výstavba jazykových projevů a styl* (Praha 1972). Hlavní autor části *Textová syntax* v akademické *Mluvnici češtiny* (sv. III, Praha 1987). Srov. jeho medailón ve "Stylistyce" II, 1993, s. 257-262.

Stručná charakteristika stylu a stylistiky

1. Několik slov k novější historii a současné situaci stylistiky

O teoretické oprávněnosti a praktické potřebě stylistiky - ve smyslu nauky o stylu, stylových jevech - není třeba pochybovat (jak někteří činí): relevance stylu je důležitým atributem chování a jednání člověka (takřka) ve všech sférách jeho aktivity. V pojetí stylu a stylistiky - jejich problematiku zde budeme sledovat dále jen v oblasti řečové komunikace - je ovšem méně jednoty než dejme tomu v pojetí gramatiky (i se základními pojmy a termíny se někdy nakládalo roztočivně: tak pro Charlese Ballyho, považovaného za jednoho ze zakladatelů moderně orientované stylistiky, není předmětem stylistiky styl, jak výslovně praví, nýbrž "citová stránka řeči"). Jednou z příčin je to, že styl se v nové době chápe v různých zemích a u jednotlivých badatelů různě široce. Tak na Západě dominuje značně úzké chápání stylu, totiž jen jako stylu individuálního (osobního, resp. autorského). Nejspíše proto nebyla při rozvíjení nauky o textu v posledních desetiletích západními badateli - a také u nás některými, kteří šli v jejich stopách - skoro vůbec brána v úvahu relevance stylu textu. Ve výstavbě textu musí nauku o textu pochopitelně zajímat především jevy, které mají obecnější, interindividuální povahu. I tu však má, jak níže rozvedeme, styl v našem pojetí.

Řadou otázek výstavby textu, právě také stylem, se odedávna zabývaly poetika a rétorika, v minulém století se konstituovala speciální stylistika. Ta byla však

dlouho závislá na poetice, literární teorii, a byla ponejvíce zaměřena (školsky) výchovně. Její pole bylo dosti zřetelně vymezeno (výstavba různých druhů textu), předmět sám však zůstával dosti neujasněn. V češtině se vedle přejatého označení *styl* užívá i domácího *sloh* (podle ruského *slog*). Stylistická praxe školská vycházela z etymonu slova *sloh*, tj. složení; zaměřovala se na to, jak náleží vypracovávat text, ne už tak na diferenciaci různých druhů stylu řeči.

S novými směry jazykovědného a obecněji sémiotického bádání, které přinesla první třetina 20. století, se stylistika v širším měřítku začala vyrovnávat se způsobilým. Ale již na přelomu 20. a 30. let začínal B. Havránek vykládat diferenciaci funkčních “jazyků” a “stylů”, na přelomu 30. a 40. let se teoreticky řešil - z hlediska strukturního - vztah mezi jazykem a stylem a některé dílčí otázky stylistické v diskusi v časopise “Slovo a slovesnost” 1941, ve studii V. Mathesia *Řeč a sloh 1942* a v některých statích J. Mukařovského (zvl. o “sémantickém gestu”, stavebním principu slovesných děl, pojmu blízkém “individuálnímu” stylu v pojetí autora tohoto článku). Tak říkajíc “pod vlastní vlajkou” se u nás rozvinulo stylistické zkoumání od třetiny 50. let, zvl. od konference o stylu v r. 1954, v době, kdy strukturně - a brzy pak i komunikačně - orientovaná lingvistika, přesunuvší před tím centrum svého zájmu od “nižších”, jednodušších jednotek k vyšším, složitějším, totiž k větné syntaxi, začínala se obracet k celkové výstavbě nejvyššího útvaru - komunikátu, textu. Protože však se na tomto poli neshledávala ve větší míře pravidla obecně platná, navazovalo se na dosavadní novější poznatky stylistické, nebo styl byl v pražské škole - nejvýrazněji u V. Mathesia - sledován nejen v podobě stylu individuálního, nýbrž i v široké paletě stylů interindividuálních (nazývaných nejčastěji ne právě vhodně *objektivní*, v mé terminologii *normované*). Stylistika podávala rozbor různých druhů textů (např. odborných, publicistických a ovšem i uměleckých) a charakteristiku jejich stylu. Zpracovávala tedy některé úseky problematiky, již se nedlouho potom začala zabývat nově se rodící “textová lingvistika”, “textika”, nauka o textu (první označení, nejčastější, není právě nejvhodnější, nebo ucelená nauka o textu se musí zabývat i otázkami, které překračují rámec lingvistiky); některých úseků se ovšem jen dotkla a některé nechala stranou. Více versa to ovšem platí i o nauce o textu: nezabývá-li se stylem (ve smyslu, v němž ho zde chápeme), resp. nezahmuje-li i stylistiku textu (což by podle mého názoru činit měla), zanedbává důležitou stránku výstavby textu. Záměrně neříkám, že by bylo radno, aby nauka o textu a (jazykovědná) stylistika spolupracovaly; dávám přednost (už před lety jsem to psal) přístupu, podle něhož výklad stylu textů bude začleněn mezi úkoly nauky o textu.

2. K pojetí stylu

Jev, který nazýváme *styl*, se vyskytuje nejen v řeči, v literatuře a ve všech druzích umělecké tvorby vůbec, nýbrž - a to ne snad jen v přeneseném smyslu, ale ve vlastním významu terminologickém - takřka v celé oblasti lidského chování a jednání, lidské aktivity; aktivity, která je záměrná (primárně; sekundárně bývá i silně automatizována, jako tomu bývá i v řeči) a je prezentována a sledována v interindividuálním kontaktu. Proto nemluvíme např. o stylu snů (jsou a nemohou nebyt nezáměrné) a určitých fyziologických úkonů, u nichž (resp. pokud u nich) nepřichází v úvahu interindividuální dosah. Považuji za velmi žádoucí, aby bylo prohloubeno zcela obecné zkoumání stylu, v dalším se zde však omezíme jen na oblast jazykové komunikace; zaměříme se na styl komunikátů (textů), tedy - procesuálně nazýváno - výtvorů řečových. (Ty styly, které mají status stylů normovaných - o nich viz níže -, jsou mluvčím, resp. pisatelům k dispozici jako /komplexní/ prostředky komunikační.)

Styl chápu jako jeden z **principů** výstavby komunikátu (textu). Je zřejmé, že způsob výstavby textu se nedá popsat v podobě jediného principu. Odhlédneme-li od principů zvukové nebo grafické manifestace jazykových jednotek, váže se na sebe a prostupuje ve výstavbě textu několikero principů: gramatický, aktuální členění a ještě principy další (neznám jejich vyčerpávající přehled; nepodala jej tradiční jazykověda, ale ani novější stylistika a bohužel zřejmě ani nová nauka o textu, ta totiž zapomíná právě na styl). Připomínám, že - také z hlediska stylistického - je nezbytné zjišovat i principy **obsahové** výstavby textu (při výkladu struktury všech druhů textu, nejen těch, jimiž se odedávna zabývá literární věda a rétorika). Nově budovaná nauka o textu právem položila důraz na sledování toho, jak je v textu zajištěna obsahová koherence, jakými způsoby se dosahuje soudržnosti částí textového celku. A tu je na místě uvést ještě další aspekt, totiž fakt, že existuje princip, jehož specifickou funkcí je dávat způsobu užití dílčích prostředků ve výstavbě textového celku jednotící ráz. Nuže, tímto jednotícím, integračním principem je právě styl. "Způsob užití" prostředků lze objasnit jako **výběr**, selekci určitých prostředků z dispozičního souboru (ve zvláštních případech může k tomu přistoupit **modifikace** vybraného prostředku, popř. neologizace, utvoření nového; příležitostná neologizace lexikální není vzácným jevem ani v běžně mluvené řeči, v žurnalistice nebo esejistice, ve vědeckých textech aj.) a jejich **uspořádání, organizace** v textu celku. Přitom nejde o tyto akty samy, nýbrž o "vybranost" (o vztah prostředku vybraného k těm, z nichž se vybíralo, resp. lze vybírat) a "uspořádanost". Styl je povahy v nejširším smyslu formální, můžeme mluvit

o stylovém, slohovém ztvárnění textu. Bývá však - velmi různou měrou - i nositelem významů (neracionálních) a přispívá tak i k výstavbě smyslu textu (o tom bude řeč níže).

Stylové ztvárnění se týká (může týkat) všech rovin stavby textu včetně roviny obsahové. Zjišujeme-li, jakou úlohu má ve stylu textu např. opakování, potřebujeme to sledovat i ve stavbě obsahové; opakovat se mohou jak slova atd., tak i vyjádřené myšlenky, zobrazené situace atd. (Čtenář bude možná na tomto místě postrádat, že není řeč o speciálních prostředcích, jimiž se styl realizuje; bývají v mnohých stylistikách označovány jako slohové, resp. stylistické, a tradiční poetika a stylistika se je snažila postihnout výčtem tzv. tropů a figur. Náš přístup je jiný: způsoby užití prostředků nižších rovin jazyka tvoří specifické prostředky roviny nejvyšší, vlastní textové. Jejich popis a výklad náleží obecně nauce o textu. Mohli bychom je nazvat třeba - jak jsem před lety učinil - prostředky tektoniky textu, tektonické. Z nich se vytváří text po všech stránkách, také jednotící princip jeho výstavby, styl. Při takovém pojetí pak už nezbývá místo ještě pro jakési prostředky další, speciální stylové.) Principiálně přiznáváme existenci stylu každému textu; ovšem u některých zcela krátkých textů se může stát, že co do výběru a uspořádání užitých prostředků není dostatek příležitosti, aby se mohl projevit stylový ráz celku, tj. realizovaný způsob výstavby textu se svérázně neprofiluje na pozadí jiných možných (jsou však i kratičké texty stylově velmi výrazné, srov. např. lapidární vojenské povely). Není na místě přiznávat styl jen některým textům, těm, jejichž styl je propracovaný, vyvážený atd.; i špatný, nevyrovnaný styl je styl, podobně jako kulhající rytmus verše je také rytmus.

3. K funkcím stylu

V právě uvedené letmé charakteristice stylu byla již o některých funkcích zmínka; nyní uvedeme jejich přehled. Styl plní v textu několikero funkcí:

(1) Specifická a pro styl konstitutivní je jeho funkce **integrační, jednotící**. Integraci částí v jednotu určitého druhu sloužívají v textu různé dílčí prostředky, styl je však integračním principem prostupujícím text celý. Co tvoří slohovou integraci? Jednak opakování výskyt určitých jevů (nejen vysoce frekventovaných a pozičně zvýrazněných, ale i ostatních, jejichž opakování třeba úplně zůstává pod prahem vnímatelova uvědomění), jednak fakt, že se jednotlivé slohové rysy vzájemně podporují. Srovnáme-li např. styl próz českých autorů K. Čapka a K. Poláčka, zjišujeme, že pro Poláčka je příznačné, že klade jednorázová pojmenování, určitá, pregnantní, nemá v oblibě vyjadřování odstínů atd., a Poláčkova věta že má

pevné obrysy, ostré jsou i mezivětné předěly; to vše podporuje ráz obsahové náplně této prózy, v níž nevystupuje do popředí vypravěčovo subjektivní hledisko atd. Naproti tomu u Čapka se vzájemně doplňují a podporují spíše protikladné rysy, několikanásobnost pojmenování, jejich odstiňování atd.; proti takřka “čítankové” Poláčkové větě je Čapkova syntax mluvná, lehce hovorová, mezivětné předěly jsou neostré, a v obsahové náplni se proti Poláčkovu “absolutismu” pohledu na věci projevuje Čapkův “relativismus”. (Nedostatek místa zde nech je omluvou za tuto zjednodušenou charakteristiku.)

Stylovou integraci si ovšem nesmíme představovat snad jako tihnutí k uniformitě. Již stará stylistická deviza připomínala, že “varietas delectat”, jiná mluví o “jednotě v mnohosti”. Integrace složek může mít velmi různé podoby, od značné jednotnosti až k “organizovanému chaosu”, jak o stylu jednoho obrazu M. Chagalla kdosi trefně poznamenal. Někdy má integrační princip výraznou dominantu, jindy však spočívá v kooperaci mnoha nijak zvláště výrazných jednotlivých rysů. Uspokojivé objasnění stylu textů se složitější výstavbou, zvláště ovšem uměleckých, nebývá snadné. nebylo by však na místě žádat, aby byl styl textu postižen jednoduchou formulí. - Hlavní funkci stylu jsme věnovali, jak vidím, hodně místa, ostatní můžeme uvést už jen ve zkratce.

(2) Styl daného textu některými svými rysy odlišuje text od stylu textů jiných, některými rysy zase přiřazuje text k textům s obdobnou stylovou výstavbou. Mohli bychom tu mluvit o **charakterizační** funkci stylu, raději však oba aspekty terminologicky oddělíme: svou odlišností od stylu textů jiných, svou svébytností plní styl textu funkci **diferenciační**. Na druhé straně svým přiřazováním textu k obecnější třídě textů slohově obdobných, např. k textům téhož autora nebo k textům téhož stylu normovaného, např. konverzačního, plní styl daného textu funkci **subsomační, zařazovací**. - Tato dvojice funkcí stylu není snad jen podružná, naopak je velmi důležitá: vždy určitý styl textu se vždy profiluje jako jedna z možností na pozadí jiných možných řešení.

(3) V předcházejícím oddílu už byla zmínka o **sémantické** funkci stylu. Styl může být ovšem nositelem pouze významů neracionálních, ty však mívají nemalý dosah pro utváření celkového smyslu textu, především v textech uměleckých, někdy však i v jiných. Styl obvykle “podepírá” věcný význam textu, může však s ním odchylkou být i v rozporu - tak je tomu ve sdělení ironickém. Jsou případy, kdy na stylu vyjádření záleží více než na sdělovaném obsahu věcném (taková bývá někdy situace při kondolování). O sémantické relevanci stylu textů uměleckých není třeba ztrácet slov.

(4) Zajisté nebude spor o to, že styl textu plní též funkci **estetickou**. Má ji nejen v dílech slovesného umění, nýbrž i v textech kteréhokoli jiného druhu. Připomeňme např., že i v textech tak exaktní vědy, jako je matematika, bývá mezi základními požadavky na kvalitu textu uváděna i elegance formulací, což je estetická kvalita stylu.

4. Druhy stylu

Nepracujeme jen s jedním druhem stylu (individuálním), nýbrž považujeme za nezbytné rozlišovat druhů celou řadu. Diferenciace se provádí podle několika kritérií: 1) podle stupně zobecnění, 2) podle stylových faktorů - na nich jsou styly založeny (a na jejich počtu), 3) podle dominantních rysů ztvárnění jazyka v textu, 4) podle společenské prestiže.

ad 1) V jednotlivých konkrétních textech se spájejí rysy stylů různého stupně zobecnění; např. ve stylu článku, který právě čtete, jsou zastoupeny (i když některé jen zcela slabě) rysy funkčního stylu odborného, a to vědeckého, rysy stylu projevů písemných atd., pak rysy individuálního stylu autora a snad i některé rysy vlastní právě jen tomuto textu (pramenící např. z toho, že byl psán za ne dost příznivých pracovních podmínek). Podle stupně zobecnění rozlišíme tyto druhy stylu:

a) s nulovým zobecněním: styl **singulární**, tj. styl daného jednotlivého textu s jeho specifičností a odlišností v některých rysech od stylu textů určité třídy, také např. od individuálního stylu autora. Potřebuje být zjišován především u děl slovesného umění. Tak mezi básněmi českého poety Jiřího Wolкера se výrazně stylově odlišuje báseň Svatý Kopeček, v níž se autor výjimečně silně přiklonil ke stylu Apollinairova *Pásma*. I u textů mimouměleckých stojí za to soustředit se právě na singularitu stylu jednoho textu, např. u některého díla vědeckého, filozofického, u korespondence aj. (V singulárním stylu jsou ovšem zahrnuty i rysy individuálního stylu autora, jakož i rysy příslušného stylu funkčního atd. - U textu, jehož autora nedokážeme identifikovat, nám styl singulární a individuální splývají.)

b) styl určitého stupně zobecnění, tj. styl určité třídy textů. Zobecnění může jít po různých liniích. Nižšího stupně je zobecnění v rámci textů jednoho autora - tak dospíváme k stylu **individuálnímu** (personálnímu). Mnohem častěji se však zjišuje styl v dílčí množině textů jedné osoby, především v jejich textech literárních; mluví se pak o stylu **autorském** (tu však bývá záhodno vycházet z podtříd a zjišovat tak styl rané, zralé a popř. pozdní tvorby autorovy, atp.). Vyšší stupeň zobecnění po této linii představuje styl textů určitého omezeného kolektivu autorů - tak se

mluví např. o stylu epigonů J. Vrchlického, o stylu textů určitého vědeckého teamu apod. Úplné zobecnění v tomto směru (subjektivém), avšak dílčí omezení ve směru jiném je vlastní stylům interindividuálním - nazývám je nověji styly **normované**, jinak se v české stylistice jmenují ne dost vhodně objektivní - jako jsou styly funkční atd. (o nich viz ad 2). Stylové normy výstavby textů nedosahují tak vysoké obecnosti jako stylově bezpříznakové normy gramatické (existují ovšem i stylově příznakové normy gramatické, např. užívání slovesných přechodníků má ve spisovné češtině zabarvení knižní); jejich porušení však může mít někdy větší dosah než porušení pravidla gramatického, např. ve společenské konverzaci. S nejvyšším zobecněním je zřejmě spjat pojem tzv. stylů **dobových**, jako jsou styl gotický, barokní, biedermeierovský, secesní...; pole jejich přesahuje ovšem rámec jazykové komunikace.

ad 2) V komunikační praxi se vyvinula řada stylů na základě faktorů, jimiž jsou různé rozhodující podmínky komunikační aktivity, jako např. rozdílné funkce sdělení, různé aspekty komunikační situace aj.; v novější tradici české stylistiky se označují jako **faktory stylotvorné**. Styly takto vzniklé mají povahu (stylových) norem, odtud je nazývám styly normované. Protože tento druh stylů byl v novějších slavistických stylistikách nejvíce propracovávan, zvl. pokud jde o klasifikaci stylů funkčních, nebudu zde výklad dále rozvádět, přestože je i tu dosti otevřených problémů. Zastavím se jen u dvou věcí. Považoval jsem za vhodné rozlišit normované styly **simplexní** a **komplexní**, a to podle toho, zda jde o styl založený na jednom faktoru, anebo na více faktorech. Tak simplexní je styl mluvených projevů tehdy, je-li pro jeho vymezení rozhodující právě pouze mluvenost, zvuková manifestace. Rysy mluveného stylu vyvozujeme tedy z mluvených projevů nepřipravených i připravených, dialogů i projevů monologických, hovorových i knižních (např. slavnostních řečí). Někdy se však mluvenými projevy míní jen “běžně mluvené”, nepřipravené, realizované jazykem hovorovým, v situacích především dialogických - takto chápaný styl, založený na spoluúčasti více faktorů, má ovšem povahu stylu komplexního. Jako komplexní jsem vyložil také styl učební (zvláště učebnicových lekcí): o jeho povaze rozhoduje funkce odborného poučení kombinovaná s cílem vzdělávacím, výchovným.

ad 3) Ještě v jiném aspektu rozlišovala stará stylistika styly **vysoký**, **střední** a **nízký**. K těm byly dříve v literatuře přiřazovány jednotlivé druhy textů, “žánrové formy”. V nové době ovšem došlo k “zrovnoprávnění” takovýchto druhů textu a k velikému zmenšení diferenciací stylů na této “vertikální” ose, nikoli však k jejich úplné likvidaci. Ve veřejném komunikačním styku dodnes existují některé příležitosti, v nichž se uchovává “vyšší” styl podání. Jsou to především příležitosti

slavnostní (oslavy, předávání vyznamenání, cen, udělování akademických hodností atd.). Na druhém pólu této diferenciace podle stupně **společenské prestiže**, jak tuto diferenciaci můžeme nazvat, dnes již nestojí určité druhy textů (jako jsou u “vyššího stylu” slavnostní proslovy, nebo pohřební řeči), nýbrž celkový ráz komunikátu nebo určitých jeho partií, v nichž dochází k ostrému porušení norem společenského chování užitím vulgárních pojmenování, obrátů, tematických motivů. V posledních letech dochází u nás i na tomto úseku k silné vlně “uvolnění”, až destrukce žádoucích norem; doufám však, že časem výstřelky v tomto směru, způsobené nezvládnutím falešně chápané “svobody”, budou zatlačeny. - Do tohoto oddílu bychom mohli zařadit ještě stylový rozdíl založený na ose časové, totiž existenci příležitostně užívaného stylu **archaického** (založeného na využití prostředků staršího jazyka, které již vyšly z obvyklého užívání). Archaičností se někdy doplňuje vyjadřování ve stylu knižním (mezi příznakem knižnosti a archaičností je plynulý přechod).

ad 4) Druhy stylů lze také lišit podle výrazných charakteristických rysů **ztvárnění textu**, zvláště **jazykového**: tak se liší styl nominální od verbálního, styl lapidární od abundantního, styl “jasný” od “temného”, a podobně. Předností takové klasifikace je to, že vychází přímo z vlastností textů (proto bývá na ni některými badateli kladen velký důraz); nevýhodou však je, že se nedaří podat soustavný obraz takové klasifikace.

5. Jak se stylová diferenciace řeči promítá do systému komunikačních prostředků?

Ze singulárních a individuálních stylů se během doby některé rysy dostávají do stylů normovaných. Jakožto normy způsobů užití jazykových i tematických prostředků jsou normované styly již součástí systému komunikačních prostředků v širokém smyslu, jež mají uživatelé daného kolektivu k dispozici (nestačí tímto systémem rozumět jen jazyk v tradičním chápání). Pokud jde o jazyk, promítá se do něho ovšem stylová diferenciace řeči i v jednotlivostech. Na tomto místě však cítím potřebu provést ve svých dosavadních výkladech o této problematice jednu změnu. Rozumíme-li stylem jednotící princip výstavby textu, měli bychom celý soubor prostředků (pro zjednodušení se te omezme jen na prostředky jazykové) užívaných v textech určitého stylu označit jiným termínem než “styl”: bu - když bychom chtěli akcentovat systémový charakter souboru - označení “(stylová) varianta jazyka” (funkční lingvistika a stylistika, u nás od dob Havránkových, 1932, mluvívá o “funkčních jazycích”), anebo “(stylový) druh řeči”; označení řeč

tu bereme jako neutrální vůči distinkci *langue - parole* (někdy se tak zase užívá označení “mluva”).

V takovém druhu řeči, např. vědeckém, potřebujeme pro naši potřebu vydělit několikero jevů: 1) příslušnou třídu textů - texty vědeckých žánrových forem, 2) styly jakožto principy výstavby textů, až k zobecnění “vědecký styl”, 3) stylovou (slohovou) vrstvu specifických prostředků - v lexiku vědeckých textů je to především terminologie, v hovorových textech kolokvialismy, 4) příslušnou variantu jazyka, tedy celý subsystém prostředků daného národního jazyka (ten zahrnuje jak prostředky stylově neutrální, tak i pro daný druh řeči specifické, tvořící příslušnou stylovou vrstvu prostředků), jako je “vědecký jazyk” - je možné např. podat charakteristiku dnešní vědecké češtiny -, nebo hovorový jazyk atd. (Pro zjednodušení jsme zde odhlédli od faktu, že ve vědeckých textech se sahá i k textacím v jiném národním jazyce - v citacích, v resumé apod. -, což též patří k rysům vědeckého stylu.) Analogické rozlišení můžeme ovšem provést, i pokud jde o třídu textů, např. literárních, jednoho autora: tedy charakterizovat nejen jeho individuální, autorský styl, nýbrž i zachytit jeho specifické prostředky (alespoň v určitém úseku, např. básnickovy neologismy, badatelovu terminologii aj.). Pokud jde o zachycení individuálního jazyka v celé šíři (alespoň dílčí jeho zpracování), děje se tak zatím ve složce lexikální, totiž v autorských slovnících; ale dovedeme si představit i “gramatiku” Puškinovu nebo Březinovu.

Ještě poznámku k užívání prostředků tvořících stylovou vrstvu. Je dvojí: primárně v textu toho stylu (druhu řeči), pro který jsou specifické, kde jsou “doma” - tedy užívání kolokvialismů v hovorovém textu, úzce vědeckých termínů ve vědeckém textu atp. Je mylný názor, že tu takový prostředek nemá stylový efekt: i “splnění očekávání”, fakt, že pro určitý styl charakteristické prostředky se nacházejí “na svém místě”, má tu svou relevanci. Teprve na této bázi se ostatně může uplatnit sekundární způsob užití takových specifických prostředků, jímž je tzv. slohový posun: k němu dochází, když je takový prostředek vsazen do textu jiného stylu (druhu řeči), tedy např. kolokvialismus do vědeckého textu - to může mít podle okolností stylový účinek kladný, nebo záporný.

x x x

Mohlo by se zdát, že v době, kdy mnozí zdůrazňují proti jednotnosti mnohotvárnost a mnohotvárnost, proti řádu ne-řád, chaos, proti konstruktivnosti destruktivnost atp., ztrácí pojem stylu - zvlášť když se staví do popředí jeho jednotící úloha v textu - na závažnosti. Není však tomu tak. Nová situace dává zkoumání stylu vlastně novou motivaci. Jestliže se zatím - sumárně vzato - věnovalo při výkladu

celků, jakými jsou i texty, málo pozornosti oněm řekněme odstředivým silám a s jakousi samozřejmostí se jim přiznávaly síly dostředivé, mohla se někomu jevit úloha stylu skoro jako nadbytečná, popř. se jeho funkce neviděly v úplnosti. Zůstaňme na chvíli u textů uměleckých. Bude namístě (platí to i do minulosti, zejména však o živé současnosti) sledovat jejich výstavbu ve všech rozpornostech a nesourodostech a v celé šíři jejich rozmanitosti, s rozdíly až extrémními (píší se např. i texty záměrně nezachovávající stylovou ucelenost a výrazně ji porušující)². To však budiž právě výzvou k tomu, zjišovat i takové rysy, které přitom naopak složky celku spojují, sjednocují, ucelují; odhalovat, do jaké míry a jakým způsobem se prosazují, mezi nimi právě i styl. Nebo po celá ta tisíciletí, kam až můžeme umělecké výtvořiny člověka sledovat, v nich styl svou nezaměnitelnou úlohu plnil; a jsem přesvědčen, že se i v budoucnu bude významnou měrou podílet nejen na výstavbě tvaru slovesných děl, nýbrž i na tvorbě jejich smyslu i na jejich estetické (a jiné) účinnosti. Styl je spolu se smyslem nejvíce lidským komponentem textů.

Literatura

- Hausenblas K., 1955, K základním pojmům jazykové stylistiky, "Slovo a slovesnost", 16, 1-15.
- Hausenblas K., 1968, Výstavba slovesných komunikátů a stylistika (K současnému stavu stylistického bádání slavistického). - Čs. přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze, Praha: Academia, 343-347.
- Hausenblas K., 1971, Výstavba jazykových projevů a styl, Praha: AUC.
- Hausenblas K., 1972, Učební styl v soustavě stylů funkčních, "Naše řeč", 55, 150-158.
- Hausenblas K., 1973, Komplexní a simplexní styly. - Poetyka i stylistyka słowiańska, Wrocław etc.: Ossolineum, 39-46.
- Hausenblas K., 1973, Utváření stylu v textu. - Čs. přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Literatura - folklor - historie, Praha: Academia, 217-225.
- Hausenblas K., 1973, Vysoký - střední - nízký styl a diferenciacie stylů dnes, "Slovo a slovesnost", 34, 85-91.

2 I přes autorovu snahu "zastřít" styl textu se leckdy stylová báze prozrazuje. K zčásti analogickému zjištění dochází grafolog, který má před sebou psaný text, jehož pisatel se snažil svůj rukopis (styl tvarování písma) změnit - prozrazují jej totiž jiné rysy, než jsou ty, které dokázal pozměnit... I v složkách koláží - tento druh výtvořin bývá pro postmodernistický přístup považován za charakteristický - lze zpravidla prokázat po některých stránkách nikoli nepodstatnou stylovou přibuznost.

- Hausenblas K., 1987, Situace stylistiky, její koncepce a aktuální úkoly, "Slavica Pragensia" XXXVI, 9-18.
- Hausenblas K., 1988, Interpretace textu a její druhy v současné komunikaci, "Slavica Pragensia" XXXII, 13-24.
- Hausenblas K., 1992, Jak pracoval J. Mukařovský s pojmem sloh (styl)? "Česká literatura", 40, 216-228.
- Havránek B., 1932, Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. - Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha, Melantrich.
- Macurová A., 1993, Jazyk, styl, smysl, text - a stylistika, "Slovo a slovesnost", 54, 279-285.
- Mathesius V., 1966, Řeč a sloh, Praha, Čs. spisovatel.

BOHUSLAV HOFFMANN

Odborný asistent Katedry české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Hlavními předměty jeho zájmu jsou česká literatura 20. století a didaktika literatury. Je autorem monografie *Vladimír Neff* (Praha 1982), komentované antologie *České drama a divadlo ve druhé polovině 20. století* (Praha 1992), řady skript, učebnic a studií z uvedených oborů.

Text jako síť- styl jako hra

Styl je v českých zemích doby postmoderní fenoménem disparátním a rozkolísaným stejně jako fenomény jiné. Celá česká společnost se ocitla v posledních letech v situaci radikální dekonstrukce (by jsou někteří spíše toho mínění, že by mělo jít o novou fázi re-konstrukce, o fázi návratu, navázání kontinuity s tím, co tu bylo). Diskurz probíhající na soudobé české intelektuální scéně vykazuje rysy jisté polarizace spíše než plurality. Nelze tu přehlédnout i určité momenty polarizace generační. Generace střední, k níž patřím, vyžrávala zejména v průběhu šedesátých let, kdy přejímala impulzy těch, kteří - v období jistého uvolnění - rozvíjeli principy pražské školy strukturalistické a české funkční stylistiky. Základy jejich pohledu na problematiku textu (mám te na mysli zejména text umělecký) a stylu tvořily (pokud jde o stěžejní knihy domácí provenience) především: starší práce J. Mukařovského (*Kapitoly z české poetiky, Studie z estetiky*), sborník studií uspořádaný k jeho 75. narozeninám *Struktura a smysl literárního díla*, Vodičkova *Struktura vývoje*, Doleželova kniha *O stylu moderní české prózy*, Hausenblasova *Výstavba jazykových projevů a styl...*

V letech následujících, kdy se tradiční stylistika dostávala do silového pole teorie komunikace, teorie textu či recepční estetiky, docházelo zvláště u mladších bada-